

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LVII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL TIBERIU RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN – redactor șef

RADU OTA - secretar de redacție

CRISTINEL FÂNTÂNEANU - secretar de redacție

ADINA BOGDAN - membru

GEORGE BOUNEGRU – membru

GABRIEL BĂLAN – membru

CRISTIAN TITUS FLORESCU – membru

RADU CIOBANU - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

Correspondence address:

NATIONAL MUSEUM OF UNION

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriiialba.ro; www.anuarulapulum.ro

© 2020 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LVII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*



ALBA IULIA

MMXX

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA BOGDAN

Textele nepublicate nu se restituie.

SUMAR

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

STUDII ȘI ARTICOLE – STUDIES AND ARTICLES

SABIN ADRIAN LUCA, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, FLORENTIN PERIANU, SERGIU CHIDEȘA, TIBERIU BOGDAN SAVA, DORU PĂCEȘILĂ, OANA GAZA, IULIANA STANCIU, GABRIELA SAVA, BIANCA ȘTEFAN, Săpătura sistematică din anul 2019 în situl arheologic de la Tărtăria - <i>Gura Luncii</i> (jud. Alba, România). Datarea radiocarbon a stratigrafiei zonei de nord-vest <i>The systematic excavation of 2019 in the archaeological site from Tărtăria – Gura Luncii (Alba county, Romania). Radiocarbon dating of the north-west stratigraphy.....</i>	1
DAN GEORGE ANGHEL, ILIE LASCU, CLAUDIU TĂNĂSELIA, Tehnici de manufacturare a ceramicii culturii Wietenberg din situl de la Băcăinți – <i>Obreje</i> (jud. Alba) <i>Manufacture techniques of Wietenberg pottery from Băcăinți - Obreje (Alba County).....</i>	45
GABRIEL BALTEȘ, Simboluri cu conotație magico-religioasă, incizate pe vase ceramice descoperite în necropola scitică de la Sâncrai (jud. Alba) <i>Magical-religious symbols incised on ceramic vessels discovered in the Scythian necropolis from Sâncrai (Alba County).....</i>	79
AUREL RUSTOIU, MARIANA EGRI, MATTHEW M. McCARTY, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, ANDREEA DRĂGAN, ERIN POWERS, ANDREI GEORGESCU, ADRIAN CĂTĂLIN CĂSĂLEAN, ALEX TURNER, ALEXANDRU POPA, The role of Iron Age settlements at Oarda – Bulza in the agricultural exploitation of the Middle Mureș Valley <i>Roľul așezărilor din epoca fierului de la Oarda – Bulza în exploatarea agricolă a Văii mijlocii a Mureșului.....</i>	93
HORIA CIUGUDEAN, PETER THOMAS, Mining archaeology in Transylvania: the Bucium – Zlatna project <i>Arheologie minieră în Transilvania: proiectul Bucium – Zlatna...</i>	113

RADU OTA, VIORICA RUSU-BOLINDEȚ, DAN GEORGE ANGHEL, Reconstituire istorico-arheologică: săpăturile preventive efectuate în anul 1962 la Palatul Guvernatorului consular al Daciei romane de la Apulum <i>Historical and archaeological reconstruction: rescue excavations carried out in the Roman Dacia consular Governor's Palace at Apulum, in 1962.....</i>	149
MONICA GUI, ANCA TIMOFAN, DAN DANA, DAN GEORGE ANGHEL, CĂLIN ȘUTEU, An inscribed breastplate from Apulum depicting Victoria <i>O garnitură de armură cu inscripție descoperită la Apulum reprezentând-o pe Victoria.....</i>	217
OVIDIU-MAXIM OARGĂ, ADRIAN COSMIN BOLOG, O nouă serie de emisiuni monetare descoperite în urma cercetărilor arheologice preventive în necropola romană de pe „Dealul Furcilor - Podei” (2008-2016) <i>A new series of monetary emissions discovered following rescue archaeological researches in the Roman necropolis from "Dealul Furcilor – Podei" (2008-2016).....</i>	255
RADU OTA, OVIDIU-MAXIM OARGĂ, Două altare votive închinat lui Iupiter descoperite la Apulum <i>Two votive altars dedicated to Jupiter discovered at Apulum.....</i>	295
RADU OTA, O locuință din epoca post-romană descoperită la Apulum <i>A post-roman dwelling found at Apulum.....</i>	307

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII

RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

SORIN ȘERBAN, Metode de prelevare și prelucrare a unor vase ceramice scitice descoperite în necropola de la Sâncraia (jud. Alba) <i>Methods of sampling and processing some scythian ceramic vessels found in the necropolis of Sâncraia (Alba County).....</i>	317
--	-----

VARIA

MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Despre colecții și colecționari. Un caz atipic (I). <i>About collections and collectors. An atypical case (I).....</i>	329
---	-----

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

RADU OTA, Constantin C. Petolescu, <i>Formarea poporului român și a limbii române</i> , Ed. Enciclopedică, București, 2019, 149 pag, 2 hărți.....	363
GEORGE BOUNEGRU, Sorin Nemeti, <i>MITOGRAFII. Inventar parțial al ezoterismelor românești</i> , Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2019, 156 pag.....	367
RADU OTA, Adrian Andrei Rusu, <i>Dicționar de castelologie</i> , Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2020, 320 pag, 253 imagini și figuri alb-negru și color.....	369

COMEMORĂRI

COMMEMORATIONS

AUREL RUSTOIU, Un destin de arheolog. Alexandru Szentmiklosi (1971-2019).....	371
Lista autorilor.....	387

METODE DE PRELEVARE ȘI PRELUCRARE A UNOR VASE CERAMICE SCITICE DESCOPERITE ÎN NECROPOLA DE LA SÂNCRAI (JUD. ALBA)

Sorin ȘERBAN
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Cuvinte cheie: necropolă scitică, necropolă celtică, vase ceramice.
Keywords: Scythian necropolis, Celtic necropolis, ceramic vessels.

În anul 2015, cu ocazia efectuării unui diagnostic arheologic pe traseul autostrăzii Sebeș-Turda, la hotarul satului Sâncrai, pe terasa înaltă de pe malul stâng al Mureșului, a fost identificat situl arheologic nr. 9, de pe lotul 2, prilej cu care au fost conturate câteva morminte de incinerare și inhumație care indicau în acest punct prezența unei necropole din epoca fierului.

Săpăturile arheologice preventive din anul 2016, au evidențiat faptul că în această zonă s-au succedat două necropole, prima datând la sfârșitul primei vârste a fierului și aparținând orizontului *scitic* din Transilvania, iar cea de-a doua, fazei mijlocii a perioadei *La Tène*, aparținând orizontului *celtic* din spațiul intra-carpatic. Materialele descoperite au fost aduse la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia în vederea restaurării¹.

Necropola scitică aparține perioadei istorice *Hallstatt* târziu, datată între sec. VI-V a.Chr. și cuprinde 93 de complexe arheologice, majoritatea mormintelor conținând vase ceramice bitronconice de diferite tipuri și dimensiuni, străchini cu buza invazată și cești cu toarta supraînălțată. Majoritatea vaselor ceramice de factură scitică descoperite în necropola de la Sâncrai prezintă un decor care constă din ornamente executate prin adâncire (caneluri, ghirlande în cazul unor exemplare) și prin aplicare (proeminente). Aceste aspecte se regăsesc și pe ceramica din zonele unde s-a răspândit cultura *Gáva*². Inventarul funerar scitic a mai fost completat cu piese de podoabă și accesorii realizate din argint, bronz și fier: cercei, aplici, fibule, brățări, ace, mărgel etc. Au fost dezvelite și morminte conținând arme: diferite tipuri de săgeți din bronz, piese de harnașament sau pumnale de tip *akinakes*.

¹ Le mulțumesc și pe această cale colegilor dr. A. Rustoiu (responsabil științific, Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca), și G. Balteș (Muzeul Național al Unirii Alba Iulia), pentru amabilitatea de a-mi pune la dispoziție spre publicare prezentul material.

² Vasiliev 2008, p. 29.

Necropola celtică cuprinde 8 morminte, dintre care 5 sunt de incinerare și 3 de înmormântare. Sunt asociate perioadei *La Tène* mijlocie - sec. III-II a.Chr. Unele din aceste morminte conțin vase ceramice lucrate la roată sau cu mâna, de formă bitronconică, ornamentate cu patru proeminențe dispuse simetric sub diametrul maxim, dar și castroane sau cești cu toarta supraînălțată. În inventarul mormintelor de incinerare, vasele ceramice aveau rolul de urnă, resturile osteologice fiind depuse în vas.

Celelalte categorii de obiecte care compun inventarul funerar (spade, lănci și scuturi), sunt prezente de obicei în morminte de înmormântare³.

I. Prelevarea vaselor ceramice pe șantier.

În timpul prelevării materialului ceramic pe șantier s-a recurs la ridicarea în bloc a tuturor vaselor, evitându-se demontarea fragmentelor componente, practică care ar fi putut duce la amestecarea elementelor componente între ele, fragmentarea suplimentară sau deteriorarea prizelor de lipire, ceea ce ar fi putut îngreuna operațiile ulterioare de restaurare. Metoda prelevării vaselor ceramice în bloc a implicat cu siguranță un volum mai mare de muncă pe șantier, iar rezultatele au fost resimțite pozitiv în cadrul etapelor ulterioare de laborator.

După excavarea mormintelor, la momentul când au fost identificate vasele ceramice, s-a intervenit prin evacuarea pământului din jurul acestora cu ajutorul unor instrumente adecvate, șpaclul și o perie fină. După degajarea solului, vasul ceramic a fost fotografiat și desenat în poziția de depunere.

În a doua etapă a prelevării s-a trecut la ambalarea în folie de plastic a fiecărui vas descoperit, după care s-a fixat cu bandă adezivă, fiind atașat un bilet cu o descriere în care au fost trecute locul de proveniență, tipul vasului, adâncimea și poziția în interiorul mormântului. Pământul din interiorul vaselor nu a fost evacuat, acesta având rolul de a susține fragmentele în vederea transportului, dar și de a se constitui ca suport în timpul prelucrării în laboratorul de restaurare. Metoda se constituie drept o soluție pripită, dar practică în același timp, dacă se respectă anumite precauții la transport și depozitare. Folia poate susține greutatea vaselor, dar nu formează un cofrag dur precum cel rezultat la utilizarea fașei ghipsate⁴. Vasele ceramice astfel prelevate au fost transportate în cutii de plastic, și depozitate în spațiile muzeului.

II. Restaurarea vaselor ceramice de la Sâncrai prin metode de laborator.

În cadrul laboratorului, pentru fiecare vas în parte operația de prelucrare a debutat prin îndepărtarea treptată a foliei și a benzilor, moment în care s-a

³ Ferencz 2007, p. 75.

⁴ Ștefan, Mazăre 2001, p. 266.

evaluat starea de conservare a ceramicii⁵. Mare parte din materialul ceramic descoperit la Sâncrai s-a prezentat într-o stare de conservare relativ bună, dar am întâlnit și situații în care nu a fost posibilă demontarea fragmentelor componente, decât după ce în prealabil am procedat la consolidarea lor prin impregnarea cu o soluție diluată de aracet aplicată prin pensulare. Demontarea fragmentelor s-a efectuat numai după ce materialului ceramic i s-a conferit o oarecare rezistență în urma impregnării cu o soluție diluată de aracet, începându-se dinspre zona superioară a vasului. Înainte de a trece la următoarea etapă de prelucrare, fragmentele ceramice au fost desprinse cu atenție și asamblate, urmând o anumită ordine de lucru. S-a recurs apoi la îndepărtarea foliei din zonele inferioare ale vasului, procedând la aceeași metodă de impregnare a ceramicii, moment când s-a putut începe îndepărtarea solului din interior, fiind în același timp atenți la posibila prezență a altor obiecte (vase, oase etc.). În urma acestor operații de consolidare a ceramicii, am obținut un număr redus de fragmente, care au putut fi mult mai ușor prelucrate în etapele ulterioare.

Celelalte vase ceramice de pe situl 9 de la Sâncrai, prelucrate în cadrul laboratorului, nu au ridicat probleme deosebite, astfel că operațiile de restaurare au urmat procedurile specifice de prelucrare a ceramicii arheologice, respectiv spălarea fragmentelor prin periere sub jet de apă, tratament chimic cu acid acetic pentru îndepărtarea depunerilor calcaroase de pe ceramică, asamblarea fragmentelor cu adeziv de tip aracet, completarea lacunelor cu ipsos de modelaj, integrare cromatică și conservare finală prin impregnare cu soluție diluată de aracet, operație absolut necesară în vederea măririi rezistenței mecanice, dar și pentru uniformizarea zonelor integrate. În urma procesului de restaurare efectuat, au rezultat vase ceramice de factură scitică cu corpul bitronconic de diferite dimensiuni, majoritatea prevăzute cu doi sau patru butoni dispuși simetric în zona diametrului maxim.

În continuarea articolului voi prezenta doar câteva din vasele ceramice de factură scitică restaurate în cadrul laboratorului.

III. Prezentarea unor vase ceramice restaurate, descoperite în necropola de la Sâncrai (jud. Alba).

Vas nr. 1, M 16

Prima piesă care face obiectul acestui articol, este un vas ceramic de factură scitică, prelevat pe șantier prin tehnica ridicării în bloc (**Pl. I, fig. 1**). Obiectul ceramic a fost lucrat cu mâna, dintr-o pastă poroasă de culoare cărămie la exterior și brun-roșcată la interior. Vasul are o formă bitronconică,

⁵ Bălan *et alii* 2014, p. 58.

de dimensiune medie și dispune de patru butoni repartizați simetric în zona diametrului maxim. Buza, din care s-a mai păstrat un singur fragment, este ușor evazată. Din punct de vedere al stării de conservare pereții vasului ceramic sunt deosebit de sfărâmcioși, ceea ce a necesitat o atenție sporită în momentul demontării fragmentelor.

După îndepărtarea pământului din interior, s-a procedat la impregnarea pereților vasului cu o soluție diluată de aracet pentru a conferi o rezistență sporită ceramicii în vederea operațiilor ulterioare de restaurare (**Pl. I, fig. 2**). În urma consolidării prin impregnare a ceramicii, s-a reușit păstrarea în întregime a zonei inferioare a vasului, ceea ce ne-a permis asamblarea fragmentelor până la obținerea unui profil complet (**Pl. I, fig. 3**).

Vas nr. 2, M 65.

Cel de-al doilea obiect ceramic descoperit în necropola birituală de la Sâncraia, este un vas bitronconic prevăzut cu patru butoni, doi alungiți și alți doi aplatizați, decorul fiind alcătuit din două rânduri de ghirlande realizate pe umărul vasului (**Pl. II, fig. 1**). Ca tehnică de execuție, vasul ceramic a fost modelat cu mâna, iar apoi ars reducător, nuanța alternând de la maroniu la negru. Obiectul ceramic s-a păstrat în proporție de 70% și a fost întregit parțial, buza lipsind în totalitate (**Pl. II, fig. 2; Pl. III, fig. 1-2**).

Vas nr. 3, M 74

O altă piesă ceramică restaurată de noi, provenită din necropola de la Sâncraia, o reprezintă un vas de mici dimensiuni, cu fundul inelar și buza evazată în exterior. Ca elemente ornamentale, sunt prezenți doi butoni alungiți, aplatizați și perforați. Acest vas ceramic este modelat cu mâna, ars reducător și decorat cu caneluri dispuse oblic pe umăr. Existența a 90% din suprafața sa a făcut posibilă refacerea în totalitate a vasului ceramic prin metodele clasice de restaurare: asamblarea fragmentelor începând dinspre baza vasului (**Pl. IV, fig. 1-2**), completarea lacunelor cu ipsos (**Pl. V, fig. 1**) și integrarea cromatică a zonei completate (**Pl. V, fig. 2**).

Vas nr. 4, M 75

A patra piesă este un vas ceramic de mari dimensiuni, de formă bitronconică, lucrat cu mâna și ars reducător. Vasul de factură scitică, este decorat cu caneluri orientate orizontal pe gât și buză. Artefactul în cauză prezintă două rânduri de butoni în zona diametrului maxim și alți doi butoni perforați, fixați la baza gâtului (**Pl. VI, fig. 3**). Fragmentele ceramice păstrate (**Pl. VI, fig. 1**) prezentau o bună stare de conservare, existând toate elementele componente

necesare întregirii vasului. Etapele de restaurare au urmat procedurile specifice de prelucrare a ceramicii arheologice, respectiv asamblarea fragmentelor, completarea lacunelor cu ipsos de modelaj, integrarea cromatică și conservarea finală prin impregnare a întregii suprafețe a vasului ceramic (**Pl. VI, fig. 2**).

Datorită volumului mare de lucru, multe din vasele ceramice din necropola de la Sâncraia au fost restaurate doar parțial, până la realizarea unui profil complet care să poată fi desenat sau fotografiat. Au fost întregite totuși numeroase vase care în viitor ar putea face obiectul unor expoziții cu caracter temporar sau permanent în cadrul muzeului.

METHODS OF SAMPLING AND PROCESSING SOME SCYTHIAN CERAMIC VESSELS FOUND IN THE NECROPOLIS OF SÂNCRAIA (ALBA COUNTY)

ABSTRACT

The present paper aims to present the methods that led to the collection of ceramic vessels in the biritual necropolis from Sâncraia, where the site no. 9 from lot 2 was identified. At this point, two necropolises alternated, the first dating to the end of the first age of the Iron and belonging to the Scythian horizon of Transylvania, and the second, from the middle phase of the *La Tène* period belonging to the Celtic horizon from the intra-Carpathian area.

Then, we proceeded to the presentation of the two necropolises. Finally, I briefly related the stages that were carried out in the laboratory processing of the ceramic vessels by the specific methods of restoration, respectively: disassembly of fragments, assembly with an adhesive type of tape without plasticizer, supplementing with gypsum gaps, chromatic integration and final preservation by impregnation.

EXPLANATION OF PLATES AND FIGURES

Plate I. Fig. 1: The vessel in M 16 after removing the foil; Fig. 2: The image of the fragments of the half bottom of the vessel; Fig. 3: Image of the vessel after assembling the fragments and filling with plaster.

Plate II. Fig. 1: Bitronconic vessel (M 65), in fragmentary state; Fig. 2: The vessel during the assembly of the fragments.

Plate III. Fig. 1: Ceramic vessel after assembly; Fig. 2: The artifact, at the end of the restoration operations.

Plate IV. Fig. 1: The ceramic fragments of the vessel from M74; Fig. 2: Image of ceramic vessel after assembly of fragments.

Plate V. Fig. 1: The artifact after the completion of the plaster of gaps; Fig. 2: The ceramic vessel at the end of the works of restoration.

Plate VI. Fig. 1: Fragments of the vessel from M 75, after disassembly; Fig. 2: The vessel after the assembly of the fragments and filling gaps with gypsum; Fig. 3: Ceramic vessel after chromatic integration and impregnation.

Abrevieri bibliografice:

BCȘS - *Buletinul Cercurilor Științifice Studentești*, Alba Iulia.
RB - *Revista Bistriței*, Bistrița.

Bibliografie:

- Bălan *et alii* 2014 - G. Bălan, C. Fântâneau, D. Anghel, *Necropola din epoca bronzului de la Sebeș*, catalogul expoziției, Alba Iulia, 2014.
- Ferencz 2007 - I. V. Ferencz, *Celții pe Mureșul mijlociu. La Tène-ul timpuriu și mijlociu în bazinul mijlociu al Mureșului (sec. IV-II î.Chr)*, Sibiu, 2007.
- Ștefan, Mazăre 2001 - A. Ștefan, P. Mazăre, “Metode de prelevare a materialelor ceramice pe șantierele arheologice”, *BCȘS*, 7, 2001, p. 263-276.
- Vasiliev 2008 - V. Vasiliev, “Câteva observații asupra tipului de vas bitronconic caracteristic culturii Gáva”, *RB*, 22, 2008, p. 29-35.

PLANȘA I



Fig. 1: Vasul din M 16 după înlăturarea foliei.



Fig. 2: Imaginea fragmentelor jumătății inferioare a vasului.



Fig. 3: Imaginea vasului după asamblarea fragmentelor și completarea cu ipsos.

PLANȘA II



Fig. 1: Vas bitronconic (M 65), în stare fragmentară.



Fig. 2: Vasul în timpul asamblării fragmentelor.

PLANȘA III



Fig. 1: Vasul ceramic după asamblarea fragmentelor și completarea cu ipsos.



Fig. 2: Artefactul la finalul operațiilor de restaurare.

PLANȘA IV



Fig. 1: Fragmentele ceramice ale vasului din M 74.



Fig. 2: Imaginea vasului ceramic după asamblarea fragmentelor.

PLANȘA V



Fig. 1: Artefactul după completarea cu ipsos a lacunelor.



Fig. 2: Vasul ceramic la finalul lucrărilor de restaurare.

PLANȘA VI



Fig. 1: Fragmentele vasului din M 75, după demontare.



Fig . 2: Vasul după asamblarea fragmentelor și completarea cu ipsos a lacunelor.



Fig. 3: Vasul ceramic după integrarea cromatică și impregnare.